THE DYNAMICS OF THE AXIOLOGICAL SIGNIFICANCE IN ANCIENT KOINE GREEK

Maria-Cristina Trușcă

PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The above-mentioned work is circumscribed to a linguistic research area of the process of meaning changing in Ancient Greek, as a reflection of the fundamental changes in mentality in Late Antiquity. Our approach focuses on analyzing how the Hellenic language acquires new inflections as an expression of Christian concepts. The crystallization, as a new forma mentis, of Christian humanism in post-classical Greek society triggers the re-categorization of the world, the changing of the axiological grid being regarded as an extralinguistic factor that causes imbalace between the exigencies of expression and the (im)possibilities of the system. In the first part, we intend to valorize the concept of language as energeia, substantiating the theoretical framework on the Aristotle – Humboldt – Coşeriu axis. We start from a linguistic postulate – the energetic character of the language – seen as an updating of its intrinsic dynamics, which is the expression of language creativity. St. Gregory of Nazianzus' Moral Poems (4th century) represent the starting point of the second part, which is an applicative section. We intend to identify the paradigm consisting of certain lexical units of the Greek language that share a homogeneous semantic area with a common value: the virtue archilexeme. The selection will be supported by the presence in the componential formula of the analyzed terms of the [+moral quality] feature, verifiable by using lexicographical definitions. We will focus on the nominal class, given the prospect of their coagulation in homogeneous lexical-semantic fields.

Keywords: Saint Gregory of Nazianzus, Moral Poems, axiological vocabulary, diachronic semantics, virtue.

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

1. Dinamica limbii

1.1 Limba ca *energeia*

Corelativ al lui δύναμις[1] (potenţă), ἐνέργεια (actualizare a potenţei), ca termen tehnic recurent în Metafizica lui Aristotel, transcende ideea de simplă cinetică. Prin asocierea sa cu ἔργον[2], ἐνέργεια se defineşte ca stare de *a fi în lucrare,* ca act determinat teleologic, fapt din care emerge, în viziunea Stagiritului, posibilitatea unor juxtapoziţionări de tipul: ἐνέργεια (ἐν – ἔργον), ca act în curs de înfăptuire / ἐντελέχεια (ἐν – τέλος), ca act înfăptuit. Axioma aristotelică a acţiunii ca mişcare autotelică se dovedeşte a fi fecundă inclusiv în contextul filosofiei limbajului, de vreme ce oferă materialul conceptual necesar articulării unor teorii care au dat o nouă orientare cercetării lingvistice de la începutul secolului al XIX-lea. În *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii,* W. von Humboldt mută accentul dinspre funcţia designativă, către cea creatoare a limbajului, de pe latura statică, pe cea dinamică, marcând prin contribuţia sa „o veritabilă schimbare revoluţionară a perspectivei de cercetare […], principiul unui nou tip de dezbatere" (Munteanu, 1998: 87). În viziunea lui Humboldt „limba considerată în esenţa sa reală, este în mod continuu şi în fiecare clipă trecător. Limba însăşi nu este un act (ἔργον), ci o activitate (ἐνέργεια).[…] Căci în haosul dispersat de cuvinte şi reguli pe care obişnuim să-l numim limbă, ceea ce există este doar elementul particular produs prin vorbire, iar acesta nu este niciodată complet, necesitând şi el o nouă prelucrare pentru a recunoaşte natura actului viu al vorbirii şi pentru a da o imagine adevărată a limbii vii. Tocmai ceea ce este mai elevat şi mai rafinat nu se lasă recunoscut în aceste elemente separate şi poate fi perceput sau intuit doar în înlănţuirea discursului, fapt care dovedeşte o dată în plus că limba propriu-zisă rezidă în actul producerii sale efective" (Humboldt, 2008: 82).

Gânditor aristotelic, Humboldt enunţă un postulat lingvistic: caracterul „energic" al limbii, văzut în primul rând ca o consecinţă sau ca o actualizare a dinamicii ei intrinseci. Dacă la Aristotel ἐνέργεια era o activitate determinată „entelechic", orientată spre împlinirea unui τέλος, la Humboldt, limba ca ἐνέργεια aparţine ordinii finaliste, adică „acelor categorii de fapte care se determină prin funcţiunea lor" (Coşeriu, 1997: 27). Creativitatea limbii,

[1] Λέγω δὲ δυνάμεως οὐ μόνον τῆς ὡρισμένης ἥ λέγεται ἀρχή μεταβλητική ἐν ἄλλῳ, ἀλλ`ὅλως πάσης ἀρχῆς κινετικῆς ἤ στατικῆς. („înţeleg prin potenţă nu numai pe aceea luată în sensul strict al cuvântului, adică în înţelesul de principiu ce operează o schimbare în alt lucru, ci, în genere, orice principiu de mişcare sau de repaus"), Metafizica, 1049 b.

[2] τὸ γὰρ ἔργον τέλος ἡ δὲ ἐνέργεια τὸ ἔργον, διὸ καὶ τ`οὔνομα ἐνὲργεια λέγεται κατὰ τὸ ἔργον καὶ συντεὶνει πρὸς τὴν ἐντελέχειαν. („căci opera este scopul, iar actul este opera, de aceea cuvântul act derivă de la cuvântul opera şi năzuieşte să însemne acelaşi lucru ca săvârşire"), Metafizica, 1050 a.

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

capacitatea sa proteică de a crea şi a se re-crea, răspunde, ca finalitate, necesităţilor expresive şi comunicative ale comunităţilor idiomatice văzute în istoricitatea lor. Pornind de la această premisă, se configurează conceptul de *schimbare lingvistică* percepută ca „manifestare imediată, emergenţă primordială a creativităţii limbajului" (Coşeriu, 2009: 323).

1.2.Teoria coşeriană a schimbării lingvistice

Într-o serie de studii[3] ale sale, E. Coşeriu decodează procesul schimbării lingvistice, stabilindu-i în cheie aristotelic-humboldtiană principiile de bază:

•Schimbarea lingvistică, privită ca obiectivare istorică a caracterului „energic" al limbii, reflectă faptul că limba nu este un produs static, ci o activitate dinamică.

•Schimbarea lingvistică nu înseamnă doar abatere, alterare, diferenţă între două stări succesive, ea este, înainte de toate, reflexia calităţilor palingenezice ale oricărei limbi. O limbă renaşte, se re-creează, aflându-se într-o continuă facere.

•Problema schimbării lingvistice nu trebuie articulată în termeni cauzali: de ce o nouă tradiţie lingvistică o înlocuieşte pe cea anterioară (orice încercare de acest fel se dovedeşte a fi un demers gratuit, de vreme ce limba nu este un sistem imuabil, iar dinamica îi este conaturală), ci în mod circumstanţial: în ce condiţii un nou fapt de limbă ocupă locul parţial sau total al celor pe cale de dispariţie şi de ce s-a creat tocmai *acel* fapt de limbă.

Dacă schimbarea lingvistică, i.e. activitatea creatoare de facere şi re-facere a limbii devine evidentă ori de câte ori se creează un dezechilibru între noile exigenţe de expresie şi (im)posibilităţile sistemului, acest proces este condiţionat, potrivit tezei coşeriene, de factori culturali: „vom numi condiţionare totalitatea circumstanţelor în care are loc o activitate creativă şi care determină istoricește relizarea acelei activităţi, în cazul schimbării lingvistice este vorba despre factorii extralingvistici" (Coşeriu, 2009: 319). Complexa reţea de relaţii limbă – tradiţie culturală face obiectul preocupărilor din sfera lingvisticii escheologice[4],

[3] Omul şi limbajul său, Universaliile limbajului şi universaliile lingvisticii, Semn, simbol, cuvânt, Limbajul şi înţelegerea existenţială a omului actual, Nu există schimbare lingvistică, Timp şi limbaj, reunite în volumul Omul şi limbajul său – studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală, Ed. Universităţii „A.I. Cuza", Iaşi, 2009, Sincronie, diacronie şi istorie – problema schimbării lingvistice, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

[4] În studiul Socio şi Etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor (în Anuar de lingvistică şi istorie literară, Ed. Academiei, Bucureşti, 1992-1993, p. 13 – 27), E. Coşeriu delimitează obiectul de studiu al celor două discipline, identificând aspectele lor convergente. Ambele pornesc de la conceptul de schimbare lingvistică văzută drept rezultat al unei presiuni externe, factorul socio-cultural conducând la ipostazieri diferite în interiorul limbii. În acest context se configurează conceptul de lingvistică escheologică, vizând studiului variaţiei şi varietăţii limbajului în relaţia sa cu structura socială a comunităţii de vorbitori (socio-lingvistica), dar şi cu civilizaţia şi cultura unei comunităţi (etnolingvistica).

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

concept care viza contribuţia cunoaşterii „lucrurilor" la configuraţia şi funcţionarea limbajului.

Teza determinării culturale a unei limbi devine punct de referinţă necesar cercetării lexico-semantice, câtă vreme „distincţiile lexicale făcute de fiecare limbă vor tinde să reflecte trăsăturile relevante din punct de vedere cultural ale obiectelor, instituţiilor şi activităţilor din societatea în care operează acea limbă" (Lyons, 1995: 484). Mai mult decât atât, ea este motivată de existenţa unui „non-izomorfism semantic al diferitelor culturi: limbile individuale variază considerabil privind extensiunea unor termeni aproximativ echivalenţi" (Lyons, 1995: 511). *Mutatis mutandis*, putem vorbi despre existenţa unui non-izomorfism în articularea unor zone noţionale, nu doar la nivelul mai multor limbi, dar şi în cadrul aceleiaşi limbi, la nivelul stărilor ei succesive. Acest aspect reprezintă unul dintre obiectivele prioritare ale lucrării noastre, intenţionând, aşadar, să supunem cercetării, dinamica diacronică a semnificaţiei axiologice, relevând specificul ei semantic într-o anumită etapă istorică a limbii eline.

2. Limba greacă *koine*

2.1. Dinamică şi istoricitate

Greaca *koine,* asociată contextului politic şi socio-cultural al antichităţii postclasice, poate fi socotită obiectivare a unei aserţiuni vehiculate în spaţiul filosofiei limbajului, aceea că o limbă nu poate fi meta-istorică. De altfel, în privinţa factorilor extralingvistici care „au contribuit la conturarea fizionomiei specifice a limbii greceşti, determinându-i o fascinantă metamorfoză" (Bechet, 2012: 11, 130), *grammatici non certant*. Sunt cu toţii de acord în privinţa fixării unor limite istorice relative: *koine* fiind varianta comună a elinei, scrisă şi vorbită începând cu sec. al IV-lea a. Chr., până în perioada bizantină, în contextul politicii hegemonice macedonene/romane. Un factor declanşator al dinamicii ulterioare a limbii greceşti, pare-se că ar fi fost elenizarea/atticizarea suveranilor şi aristocraţiei macedonene[5]: la curtea lui Filip al II-lea se vorbea limba Atenei, cetate-stat care impune în uz norma sa lingvistică, graţie supremaţiei culturale.

Date fiind (re)sursele koineei greceşti, lingviştii nu au ezitat să o numească, *inter alia,* „versiune creolizată a dialectului attic" (Horrocks, 2010: 84). Mai mult decât atât, inclusiv caracterul de limbă comună este discutabil, în condiţiile variaţiilor diatopice (răspândirea pe un areal eterogen din punct de vedere lingvistic în care erau vorbite dialecte greceşti alături de

[5] v. Horrocks, G., Greek. A History of the Language and its Speakers, Willey – Blackwell, Oxford, 2010, p. 80.

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

limbi vernaculare) şi diastratice (imprimarea unei coloraturi locale ca urmare a variaţiilor sociale). Lingviştii vorbesc despre un polimorfism conatural al limbii *koine* care poate să ducă la concluzia că unitatea ei există doar la nivel abstract.[6] Toate aceste tendinţe înregistrate la nivelul tradiţiei orale , reflectă un proces firesc în dinamica limbii eline care nu afectează, din punctul nostru de vedere, statutul de *lingua franca* în spaţiul cultural trasat în Mediterana şi în Orientul Apropiat.

O limbă „vulgarizată", „apatridă", folosită în administraţie, cultivând formulările paratactice şi vocabularul tehnic-abstract, pierde în mod necesar din calităţile ei estetice, din valoarea sa literară. Acesta este motivul pentru care tradiţia scrisă se delimitează de cea orală, generând nu atât două registre ale aceleiaşi limbi, cât două forţe antagoniste, premise ale diglosiei care a afectat instituirea unei variante standard a limbii greceşti moderne.[7] Reîntorcerea la canonul clasic ca o consecinţă a preocupărilor estetizante ale perioadei elenistice, refuzul, uneori factice, al uzului curent al limbii contemporane, provoacă o reacţie atticistă reflectată cu precădere în poezie şi retorică. Poeţii elenistici, Callimachos, Apollonios din Rhodos, Teocrit, se întorc în trecut la dialectele greceşti timpurii în căutarea inspiraţiei şi a inflexiunilor pe care *koine* nu le avea. Retorica, la rându-i, în contextul înfloririi asianismului, impune studiul modelelor clasice attice, printr-o reîntoarcere creatoare *ad fontes*.[8]

2.2. Greaca creştină

În sec. III a. Chr., în Alexandria lui Ptolemeu Filadelful, descendent al diadohilor macedoneni, şaptezeci şi doi de evrei elenizaţi traduc canonul vetero-testamentar în greaca timpului lor. Traducerea, având ca finalitate diseminarea religiei iudaice şi, în consecinţă, dimensiunea catehetic-paideică a textelor, în defavoarea celei estetice, literaturizante, nu reflectă preocupările retorice, nici convenţiile literare oficiale. Ea este, din acest punct de vedere, un document autentic de greacă *koine* contemporană. Între greaca Septuagintei şi cea a tradiţiei scrise există o serie de diferenţe considerabile datorate substratului semitic reflectat în ocurenţa ebraismelor, dar şi efectelor de traducere. Cu toate acestea, lingviştii au demonstrat că structurile gramaticale şi lexicale aparţin limbii contemporane, Septuaginta

[6] v. Brixhe, C, Linguistic Diversity in Asia Minor during the Empire: Koine and Non-Greek Languages, în A Companion to the Ancient Greek, Bakker, E. J. (ed), Willey – Blackwell, Oxford, 2010, p. 230.
[7] „La koine est un ensamble de tendances que la tradition écrite masquait ou comprimait, mais dont la force était irresistible et qui se sont manifestées dès que les circonstances l`ont permis". (Meillet, A., Aperçu d'une histoire de la Langue Grecque, Hachette, Paris, 1920, p. 181)
[8] "This new Atticist movement was dedicated to the re-establishment of the language of the best classical attic writers, and its impact was to be both profound and lasting, not only in the field of rethoric, but in all literary composition thereafter." (Horrocks, Op. cit., p.100)

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

constituind o sursă importantă de informaţii privind dinamica limbii greceşti în perioada elenistică.[9] Mult mai consistent documentar, canonul Noului Testament, reflectă fidel evoluţia naturală a limbii în primele secole *post Christum*, fiind unanim socotit o probă de „basic *koine* Greek of its time" (Horrocks, 2010: 152). Scriitura nou-testamentară devine reper în redactarea textelor creştine ale perioadei primare : Părinţii Apostolici continuă, aşadar, să scrie în dulcele stil simplu al koineei specifice perioadei. Refuzul normei literare arhaizante este motivat, în primul rând, de finalitatea combativ-apologetică a mesajului lor, dar şi de asocierea cu ceea ce s-a numit cultură păgână, rivală a celei noi care abia acum începe să se contureze doctrinar. Dacă la nivelul conţinutului, discursul creştin îşi manifestă conservatorismul dogmatic, în privinţa formei, cunoaşte un proces de adaptare la uzanţele vremii. Încă de la începutul sec. al III-lea, Clement Alexandrinul, Origene sau Eusebiu de Cezareea încep să-şi expună doctrina într-o limbă şi un stil adaptate tradiţiei retorice, filosofice şi istorice ale canonului clasic. Mult mai pregnant şi, am spune, simpomatic pentru sec. al IV-lea p. Chr., Părinţii Bisericii, Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz, Grigorie al Nyssei sau Ioan Chrysostom, scriu folosind o greacă „puristă", un registru înalt al koineei contemporane.[10] Opţiunea Capadocienilor este un reflex al formaţiei lor clasice. Există, din acest punct de vedere, o serie de argumente hagiografice/biografice[11] care îi plasează pe „doctorii" Bisericii de secol IV nu în categoria detractorilor rigorişti, ci în tagma celor care au îmbrăţişat selectiv cultura păgână, resemantizând-o şi convertind-o într-o „Renaştere" *ante litteram*. În acest contex, discursul Sf. Grigorie de Nazianz poartă cu fidelitate „amprenta profundă a sintezei programatice creştinism-clasicism" (Bernardi, 2002: 274), fiind martor al unui autentic *mélange* intercultural specific secolului IV. Greaca scriiturii sale, „an archaizing ecclesiastical Greek" (Horrocks, 2010: 153), tributară formal tendinţelor atticizante care îşi

[9] „Ces textes ont été en général rédiges dans le grec courant de l`époque ou ils ont été composés et qu`ils fournissent pour l`étude de la grammaire et du vocabulaire des documents de grande valeur". (Meillet, A., Op. cit., p. 191)

[10] „Les grands orateurs sacrés: Basile, Chrysostome, Grégoire, ont employé une langue officièlle, une langue qui repoussait les usages vulgaires. Le parti pris fixé dès le debut de l`ère chrétienne n`a jamais disparu: bien écrire, c`est ne pas écrire la langue vulgaire, c`est chercher dans le passé ce qui s`ecarte de l`usage courant."(Meillet, A., Aperçu d'une histoire de la Langue Grecque, Hachette, Paris, 1920, p. 244)

[11] „By the end of the century imperial patronage had secured for Christianity a position as the official religion of the Roman state, and many of the great church fathers of the 4th century, such as St Basil (' the Great ' , c. ad 329 – 79), St Gregory of Nazianzus (c. ad 330 – c.389), St Gregory of Nyssa (c. ad 335 – c.394) and John Chrysostom (c. ad 347 – 407), were naturally members of the upper classes who had received a higher education. They in turn instinctively turned their backs on the lowly origins of their faith and wrote in the language of their class, though the prestige of the scriptures was indirectly maintained in the form of ' quotations ' of key terms incorporated into an otherwise classical style of discourse." (Horrocks, G., Greek. A History of the Language and its Speakers, Willey – Blackwell, Oxford, 2010, p.153)

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

fac loc în textura koineei scrise, este însă marcată la nivelul semnificaţiilor, de necesităţile de expresie ale noilor *designata*. Ca reflexie a resemantizării limbii eline în contextul cristalizării unei noi *forma mentis*, întreaga sa operă argumentează consistent procesul dinamicii lexico-semantice firesc oricărei limbi în istoricitatea ei.

3. *Ἔπη ἠθικὰ*– dinamica semnificaţiei axiologice

Tematic, *Poemele morale* reprezintă un autentic tratat de aretologie cu profunde valenţe paideice, relevând calitatea de pedagog a autorului angajat în propedeutica virtuţii. Tema poemelor este susţinută lexical de ocurenţa termenilor axiologici, aspect care ne-a atras atenţia şi pe care l-am valorificat in cercetarea noastră de arheologie lingvistică.

Un obiectiv prioritar al analizei noastre este, aşadar, identificarea paradigmei constituite din anumite unităţi lexicale din ansamblul lexical al limbii eline care împart o zonă semnatică omogenă, având ca valoare comună, ca denominator semnatic comun, arhilexemul ἀρετή. Criteriul de selecţie este prezenţa în formula componenţială a termenilor analizaţi, a semului [+calitate morală], verificabil prin analiza definiţiilor lexicografice. Excludem lexemele care actualizează semul strict contextual prin mecanisme stilistice, nefiind intrinsec axiologice. În privinţa apartenenţei la o clasă morfologică, ne vom orienta spre cea nominală, dată fiind perspectiva coagulării lor în câmpuri lexico-semantice omogene. Decupajul sincronic al lexicului axiologic pe un perimetru de cercetare relativ restrâns (cuvântarea amintită supra) va fi plasat pe axa evoluţiei sale diacronice, intenţionând să urmărim dinamica semnificaţiei concretizată în procesele de restrângere, transfer, înnobilare sau proliferare semantică. Vom include în demersul nostru perspectiva extralingvistică, prin apelul la disciplinele conexe filosofie şi teologie, din necesitatea de a urmări procesul conceptualizării, corelând, aşadar, analiza lexicală cu datele referentului. Axiologicele au o dimensiune istorică, factorii culturali determinând apariţia unor noi grile valorice sau o reinterpretare a celor existente. Mutaţiile la nivelul structurilor mentale îşi găsesc reflectarea în planul lexicului şi constituie, în termeni coşerieni, circumstanţele condiţionale ale schimbărilor lingvistice. Pornind de la acest aspect, considerăm necesară delimitarea ariei conceptuale a hiperonimului ἀρετή în jurul căruia se vor organiza, ca elemente virtuale ale unui sistem compact, lexemele analizate în dinamica semnificaţiei lor.

În *Ἔπη ἠθικὰ*, ἀρετή interacţionează cu: πίστις, ἀγνεία, παρθενία, ἐγκράτεια, ζῆλος, χρηστός, συμπάθεια, εὐσέβεια. Departe de a fi o simplă nomenclatură axiologică, putem vorbi de un sistem complex, polimorf şi relativ stabil, fără categorii fluctuante.

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

Πίστις - derivat al verbului πείθομαι, *a fi convins, a se supune*, intră în structura unor sintagme ca πίστιν ἐχειν τινὶ: *a avea încredere în cineva*, având în greaca clasică un sens comercial: *credit, garanţie* şi prin extensie, *angajament* sau *pact*. Discursul patristic recuperează sensul abstract făcând loc proliferării semantice, astfel că πίστις, echivalentul latinescului *fides*, defineşte relaţia divino-umană ca fiind una plurivocă: încrederea/credinţa nu este doar a omului în Dumnezeu, ci şi a lui Dumnezeu în om (Lampe). Semnificaţia contractualistă, primară a termenului este anulată în discursul Sfântului Grigorie, lipsită fiind de suport dogmatic, aspect relevat prin preferinţa autorului pentru particularizări ale lui πίστις ca εὐσέβεια:

Ep. XXXIV, 155-157: „**Πίστις** δὲ διττή΄ἡ μὲν ἐκ λόγου βίας, / Ἡ καὶ δικαία΄ ἡ δὲ ἕτοιμος συνδρομή. / Λόγος γὰρ ἐστιν ὁ πρόεδρος τοῦ λόγου.” („**Credinţa** este îndoită: pe de-o parte cea izvorâtă din puterea [convingătoare] a cuvântului / Care este dreaptă, pe de altă parte, ea este încuviinţare şi certitudine”[12]).

Ἀγνεία - derivat al adjectivului ἀγνός, aflat în concurenţă cu ἁγιός încă din greaca arhaică desemnează o calitate a zeităţilor păgâne, mai ales pentru Artemis, Persefona, Demetra sau Zeus (Chantraine). Posthomeric, ἀγνεία/ἀγνός, capătă sensul de *puritate/pur*, fiind adesea asociat lui καθαρός, însemnând iniţial *nepătat de sânge*: ἀγνὰ θύματα – *jertfe nesângeroase*. În inscripţiile târzii, ἀγνεία se reabstractizează, desemnând probitatea şi rectitudinea magistraţilor şi a funcţionarilor publici. Contextul creştin valorizează semnificaţiile concrete/abstracte, aplicabile strict sferei umanului: *concerning both soul and body* (Lampe), însemnând *puritate, curăţie sufletească*, dar şi *trupească,* văzută ca abstinenţă sexuală. Sfântul Grigorie reduce aria semantică a lui ἀγνεία, folosit în contextul castităţii trupeşti ca sinonim al lui παρθενία – *feciorie*:

Ep. I, 7-8: „Ἀρχομένου δ΄ ὕμνοιο συνιαίνοισθε μὲν **ἁγνοὶ**, / Ξυνὸν γὰρ πάντεσσιν ὕμνος γέρας εὐαγὲεσσιν.” („Începeţi să lăudaţi în imnuri şi să vă bucuraţi cu toţii, voi **cei curaţi**, / Căci această cântare este de mare cinste pentru toţi cei evlavioşi”).

Ep. I, 1-4: „**Παρθενίην** στεφάνοις ἀναδήσομεν ἡμετέροισιν, / Ἐκ καθαρῆς κραδίης καθαροῖς μέλποντες ἐν ὕμνοις, / τοῦτο γὰρ ἡμετέροιο βίου ξεινήιον ἐσθλὸν, / Χρυσοῦ τ΄ ἠλέκτρον τε φαάντερον, ἠδ΄ ἐλέφαντος.” („Să ne încingem frunţile cu cununile **fecioriei**, / cântând din inimă curată imnuri sfinte, / Căci acesta este darul strălucit al vieţii noastre, / Mai luminos decât aurul, chihlimbarul sau fildeşul”).

[12] trad. n.

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

Relevante sunt ocurenţele lui καθαρός care, sub influenţă nou-testamentară îşi lărgeşte semnificaţia abstractă. Puritatea fizică este secundară, καθαρός denumind în primul rând natura dumnezeiască neamestecată cu materia (Lampe) şi de aici, puritatea sufletească [+uman].

Ep. I, 83-84: „Ἤδη μὲν **καθαροὶ** ἀείζωοι θεράποντες / Οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν, **ἀγνοὶ** νόες, ἄγγελοι ἐσθλοὶ." („Slujitori **preacuraţi,** fără de moarte / Locuiesc în ceruri puteri **sfinte**, cugetătoare făpturi îngereşti").

Ἐγκράτεια - intră în relaţie de sinonimie parţială cu ἀγνεία –παρθενία –καθαρός, denumind *înfrânarea fizică, abstinenţa*. Derivat al lui κράτος, desemna iniţial forţa fizică: v. adjectivul ἐγκράτης – *puternic, viguros*, cunoscând un proces de abstractizare încă din perioada clasică având semnificaţia de *stăpânire de sine*, sub influenţa denominativului κρατέω *a stăpâni peste ceva/cineva.* Discursul biblico-patristic îl valorizează, folosindu-l exclusiv în contextul calităţilor morale, preluând semnificaţia abstractă, aceea de *moderaţie,* pe care o orientează spre concret, ἐγκράτεια însemnând *înfrânare* în sens ascetic percepută ca mortificare a trupului ὑποπιασμός σώματος:

Ep. X, 285-286: „Ἡ δ΄ **ἐγκράτεια** μαρτυρεῖ τὸ ἔνθεον, / Καλὸν Σωκράτους τὸ ζῆν πενιχρῶς." („**Înfrânarea** aduce mărturie despre aspiraţia spre cele dumnezeieşti, / Aşadar, bună era sărăcia vieţii lui Socrate.")

Interesant este faptul că aceşti termeni care au avut in lexicul elinei clasice o semnificaţie concretă, şi-o pastreaza şi in context creştin, chiar dacă asistăm la un proces de convertire a lor.

Ζῆλος - aparent incompatibil cu ideea de calitate morală. ζῆλος este un lexem marcat negativ în lexicul elinei clasice, însemnând *ardoare*, văzută ca rivalitate, *gelozie* sau *invidie*, asociat lui φθόνος care desemna *gelozia zeilor faţă de oameni*. Ocurenţele biblico-patristice confirmă procesul de recuperare şi convertire a semnificaţiilor anumitor lexeme care resemantizate fiind, capătă valori pozitive, ζῆλος însemnând ardoare însă nu mistuitoare, distructivă, ci *zel, râvnă* în sens pozitiv, în contextul dorinţei arzătoare a omului de împlinire a binelui, de apropiere sau de slujire a divinităţii:

Ep. VI, 27-29: „Ἄγνευε πᾶσι, παρθένε. Χριστῷ μόνῳ, / Νύμφη, κράτει τὸ κάλλος ἐσφραγισμένον. / Χρηστὸς μὲν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ **ζήλου** πλέως." („O, fecioară, fii curată mai presus de toate, doar mireasă a lui Hristos, / Păstrează cu tărie frumuseţea cu care ai fost pecetluită. / Fii plină de **râvnă** spre împlinirea binelui.")

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

Lexiconul patristic atestă ca relicvă a valorii negative şi sensul de indignare a lui Dumnezeu împotriva celui păcătos: *indignation of God against sinner* (Lampe), confirmând polarizarea sa semantică.

Χρηστός – unul dintre puţinii termeni simpli care nu intră într-o relaţie de combinatorie lexicală. Sensul primar – concret: *ceea ce poate fi folosit, util* (v.χρηστήρια – *instrumentar, mobilier,* ἀχρηστος – *inutil, desuet*). Sens secundar – abstract: *binevoitor, onest, virtuos*. La Aristotel, prin compunere cu φίλος (χρηστόφιλος – *onest*) intră în categoria termenilor care exprimă excelenţa, χρηστός fiind un axiologic pur, fără a implica dimensiunea afectiv-atitudinală (Chantraine). Urmează aceeaşi traiectorie concret – abstract, sursă a polisemantismului. De altfel, încă din perioada elenistică, putem vorbi de o sedimentare a semnificaţiei abstracte în formule epigrafice ca: χρήστε, χαῖρε! χρηστή τελευτή! (Chantraine). În greaca discursului patristic, χρηστός are o reprezentare semnatică previzibilă, parţial diferită de cea a etapei anterioare. Valorizarea semnificaţiei abstracte, anulând coexistenţa cu cea concretă, este o marcă a unei hipertrofieri a semnificaţiilor iniţiale care, diacronic, pot deveni caduce, până la dispariţie:

Ep. VI, 27-29: „Ἄγνευε πᾶσι, παρθένε. Χριστῷ μόνῳ, / Νύμφη, κράτει τὸ κάλλος ἐσφραγισμένον. / **Χρηστὸς** μὲν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ζήλου πλέως.” („O, fecioară, fii curată mai presus de toate, doar mireasă a lui Hristos, / Păstrează cu tărie frumuseţea cu care ai fost pecetluită. / Fii plină de râvnă spre împlinirea **binelui**.”)

Συμπάθεια - intră în categoria compuselor cu συν, în relaţie de sinonimie cu συνάλγησις. Atât πάθος – *ceea ce se întâmplă, experienţă, emoţie*, cât şi verbul de la care derivă πάσχω – a primi o impresie din afară, a fi afectat, impresionat, nu cunosc marcarea pozitivă sau negativă. Valorizarea lor ca termeni tehnici în context filosofic declanşează procesul de fluctuaţie şi polarizare semantică, πάθος fiind pentru stoici, *un impuls excesiv, o mişcare iraţională a sufletului* (Peters, 1993: 221), de aici πάθημα – *suferinţă, nefericire, boală*. Compunerea tardivă cu συν are drept efect selectarea semnificaţiei pozitive, pornind de la o bază semnatică neutră şi specializarea ei în textura discursului creştin cu sensul de *expresie a dragostei, compasiune*:

Ep. XXXIV, 123-124: „Ἔλεος μὲν ἐστι **συμπάθεια** συμφορᾶς. / Οἶκτος δέ κ΄ εὖ τι τὸν πεπονθότα δράσαι.” („Mila este **împreună pătimirea** cu celălat în suferinţe. / Compasiunea fiind facerea de bine, celui năpăstuit.”)

Un rol esenţial în acest proces de restaurare a semnificaţiei pozitive îl au ocurenţele nou-testamentare (1Pt., 3,8 / Evr. 4, 15). Remarcăm un proces de inovaţie semantică activ la

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

nivelul formulei componenţiale a lexemului συμπάθεια, prin activarea semului [+divin], inexistent în etapa anterioară a limbii eline. Lexiconul patristic atestă sensul de *compasiune* manifestată de o persoană faţă de altă persoană, dar şi de Divinitate faţă de oameni.

Εὐσέβεια - compus cu meliorativul/intensivul εὐ. Derivat al lui σέβομαι care desemna respectul, pietatea, mai întâi în relaţiile sociale, ulterior cu sens specializat în context religios. De altfel, cele două sensuri coexistă până în momentul în care dinamica diacronică înregistrează selectarea cu prioritate a celui teologic, εὐσέβεια desemnând, biblico-patristic exclusiv *pietatea, dreapta credinţă, sfinţenia*:

Ep. II, 339-342: „Αἴδεο μοι πολιὴν, καὶ ἔσπερ ἤθεσι κεδνοῖς. / Πλεὶον γὰρ τι φέρει πολιὴ νεότητος ἐχέφρων. / Μηδὲ μὲν **εὐσεβέουσα** περίδρομον ἔνθα καὶ ἔνθα, / Πολλάκις οὐ κατὰ κόσμον." („Cinsteşte-mi căruntеţea şi imită obiceiurile bune. / Căci mai de folos este bătrâneţea înţeleaptă decât tinereţea care nu cultivă **pietatea**, / Alergând încoace şi încolo, adesea fără bună-cuviinţă.")

Cu toate acestea, asocierea lui εὐσεβής – *sfânt* în discursul creştin cu σέμνος < *σέβνος, apelativ şi calitate a divinităţilor păgâne Demetra sau Eriniile (Chantraine), argumentează constanta de semnificaţie existentă de la o etapă istorică la alta a limbii eline.

Concluzii

Analiza dinamicii axiologice în Ἔπη ἠθικὰ – *Poemele morale* ale Sf. Grigorie de Nazianz (sec. IV), confirmă ipoteza schimbării lingvistice condiţionate de ceea ce M. Bréal numea în *Éssai de sémantique*, „la cause exteriéure". Vocabularul axiologic non-izomorfic intracultural, reflectă un anumit stadiu evolutiv în conceperea realităţii, dar şi o anumită fază în dinamica limbii şi a posibilităţilor ei de expresie. Asistăm la un proces de recategorizare conceptuală cu profunde influenţe în plan lexical. Se remarcă un grad sporit de rafinare a termenilor, orientată în direcţia nuanţării şi specializării sensurilor, apte să surprindă complexul de informaţii extralingvistice. Identificăm unele aspecte ale inovaţiei semantice: actualizarea procesului de compunere lexicală prin care se obţin unităţi lexematice cu noi valori designative, factor de economie, eficienţă, dar şi de flexibilitate a limbii; alunecarea sensului în direcţia abstractizării, selectarea exclusivă a sensului abstract, nuanţarea sa; activarea unor mecanisme stilistice de tip metaforic, ca sursă a polisemantismului; lărgirea formulei componenţiale prin crearea unor seme noi, inexistente în etapa anterioară a dinamicii limbii eline.

Cu toate acestea, există, cel puţin la nivelul termenilor analizaţi, o serie de exemple care atestă existenţa unui continuum semantic, marcând o relativă stabilitate care ar putea fi

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

considerată drept rezistenţă la schimbare. Se susţine, aşadar, ipoteza conservatorismului limbii eline, a tradiţiei sale lingvistice riguroase şi omogene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

Aristotel**,** *Metafizica,* trad.Şt. Bezdechi, Ed.Iri, Bucureşti, 1999.

Bailly, A., *Dictionnaire Grec-Francais,* Ed. Hachette, Paris, 2000

Bechet, F., *Istoria limbii greceşti*,vol. I, Ed. Universităţii, Bucureşti, 2012.

Bernardi, J., *Grigorie din Nazianz. Teologul şi opera sa*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002.

Bréal, M., *Essai de sémantique (science des significations),* Hachette, Paris, 1897.

Brixhe, C, *Linguistic Diversity in Asia Minor during the Empire: Koine and Non-Greek Languages*, în *A Companion to the Ancient Greek*, Bakker, E. J. (ed), Willey – Blackwell, Oxford, 2010.

Chantraine, P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque,* Ed. Klincksieck, Paris, 1968.

Coşeriu, E., *Introducere în lingvistică*, Ed. Echinox, Cluj, 1999.

Coşeriu, E., *Sincronie, diacronie şi istorie – problema schimbării lingvistice*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Coşeriu, E., *Socio- şi Etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor,* în *Anuar de lingvistică şi istorie literară,* Ed. Academiei Române, Bucureşti, tomul XXXIII, 1992-1993.

Coşeriu, E. *Omul şi limbajul său – studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, Ed. Universităţii „A.I. Cuza", Iaşi, 2009.

Ducrot, O., Schaeffer, J.-M., *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, Ed. Babel, Bucureşti, 1996.

Grigorie de Nazianz, *Opera omnia* în *Patrologia Graeca*, ed. J.-P. Migne, vol. 35-38, Paris, 1886.

Horrocks, G., *Greek. A History of the Language and its Speakers*, Willey – Blackwell, Oxford, 2010.

von Humboldt, W., *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 2008.

Ieronim, *De viris illustribus*, trad.Dan Negrescu, Ed. Paideia, Bucureşti, 1997.

Lampe, D.D., *A Patristic Greek Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1961.

Liddell, H. G., Scott, R., *Greek – English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1996.

Lyons, J., *Introducere în lingvistica teoretică*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1995.

Meillet, A., *Aperçu d'une histoire de la Langue Grecque*, Hachette, Paris, 1920.

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)

Munteanu, E., *Introducere în lingvistică*, Ed. Polirom, Iaşi, 2005.

Peters, F.E., *Termenii filosofiei greceşti,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993.

Platon, *Opere,* , Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, vol. I., Bucureşti, 1975.

Platon, *Opere,* , Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, vol. IV, Bucureşti, 1983.

BDD-V2063 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:32 UTC)